

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/325192769>

An Introduction of the first Pashto Manuscript present in Germany

Article · May 2018

CITATIONS

0

READS

122

1 author:

Muhammad Ali Dinakhel

University of Peshawar

12 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Voices from the Inside: Reflections on Militancy and Talibanization in the Pashto Poetry of Swat [View project](#)

پاکستانی زبان و ادب

[پاکستانی زبانوں اور ان کے ادب کا تحقیقی مجلہ]

(جنوری - دسمبر 2017ء)

شمارہ
1

شعبہ پاکستانی زبانیں
علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

پاکستانی زبان و ادب

[پاکستانی زبانوں اور ان کے ادب کا تحقیقی مجلہ]

سالنامہ

جنوری تا دسمبر ۲۰۱۷ء

شمارہ: ۱

مدیر

ڈاکٹر عبد اللہ جان عابد

معاون مدیر

ڈاکٹر عبدالواجد

شعبہ پاکستانی زبانیں

علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

مجلس ادارت

ڈاکٹر شاہد صدیقی	:	سرپرستِ اعلیٰ
وائس چانسلر	:	
ڈاکٹر عبد اللہ جان عابد	:	مدیر
ڈاکٹر عبد الواجد	:	معاون مدیر
ڈاکٹر حامی علی برڑو	:	مجلس ادارت
ضیاء الرحمن بلوچ		
زینب النساء		
ڈاکٹر محمد صدیق ملک		

ناشر:	شعبہ پاکستانی زبانیں علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد
سال اشاعت:	۲۰۱۷ء
گرمان طباعت:	ڈاکٹر محمد نعیم قریشی، ناظم پی پی یو، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد
ڈیزائن:	ناصرہ عقیل
کمپوزنگ:	عبدالحکیم۔ اتناں اقبال۔ مشتاق حسین۔ محمد جاوید
قیمت:	۲۰۰ (دو سو روپے) بیر و نی ملک ڈالر مع ڈاک خرچ
برائے رابطہ:	jpl@aiou.edu.pk
نوٹ:	ادارے کا کسی بھی مقالہ نگار کے خیالات اور نظریات سے اتفاق ضروری نہیں۔

بین الاقوامی مجلس مشاورت

۱- ڈاکٹر سیپال آئند

پروفیسر (ای) یو۔ ڈی۔ سی واشنگٹن ڈی سی ۱۳۰۵۵، امریکہ

۲- پروفیسر ڈاکٹر حاسودا لانی

چیری مین شعبہ سندھی، سرات پریتوی راج چوہان احمدیر شریف، بھارت

۳- ڈاکٹر ابراہیم محمد ابراہیم

چیری مین شعبہ اردو، الازہر یونیورسٹی، قاہرہ، مصر

۴- ڈاکٹر محی الدین ہاشمی

ایسوی ایٹ پروفیسر، اکیڈمی آف سائنسز، افغانستان

۵- ڈاکٹر انور چراغ

شعبہ پنجابی، (لیکسیکو گرافی صوفی ازم) پنجابی یونیورسٹی پیالہ، بھارت

۶- ڈاکٹر عباس علی آنگر

سیستان بلوچستان یونیورسٹی زاهدان، ایران

۷- ڈاکٹر رحمان اختر

شعبہ فارسی، اردو اور عربی، پنجابی یونیورسٹی، پیالہ، بھارت

۸- عبدالظہر ٹکلیب

ایسوی ایٹ پروفیسر، اکیڈمی آف سائنسز، افغانستان

قومی مجلس مشاورت

- ۱- پروفیسر ڈاکٹر عبدالرزاق صابر
وائس چانسلر، تربت یونیورسٹی، کچھ مکران
- ۲- پروفیسر ڈاکٹر یوسف خشک
ڈین فیکٹی آف لینگویج ہر شاہ اطیف یونیورسٹی، خیر پور
- ۳- پروفیسر ڈاکٹر نصر اللہ وزیر
ڈائریکٹر پشوپاکیڈمی، پشاور یونیورسٹی، پشاور
- ۴- پروفیسر ڈاکٹر عبد الصبور بلوچ
ڈائریکٹر IBLC، یونیورسٹی آف تربت، کچھ مکران
- ۵- پروفیسر ڈاکٹر عبد الغفور میمن
چیئرمین، سندھی لینگوچ اتحارٹی، حیدر آباد
- ۶- پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمان
چیئرمین، شعبہ پنجابی اور یونیٹ کالج پنجاب یونیورسٹی، لاہور
- ۷- ڈاکٹر جاوید حسان چاندھیو
چیئرمین، شعبہ سرائیکی اسلامیہ یونیورسٹی، بہاول پور
- ۸- ڈاکٹر علی کمیل قرباش
کوئٹہ، بلوچستان

فهرست

7	ڈاکٹر عبد اللہ جان عابد	اداریہ
9	ڈاکٹر لیاقت سنی	براہوئی املانا درو، ایزوناخواست
19	ڈاکٹر حامد علی بلوچ / محمد شریف میر	سیدء ناول "نازک" ءازمی ئشرگداری و انشت
37	ڈاکٹر یوسف جذاب	د پینتو اولسی ژیبوهنہ
49	ڈاکٹر محمد علی دینا خیل	په جرمنی کتبی موجود د پینتو د ورومبی قلمی نسخی خبر البيان پېژندگلو
79	ڈاکٹر احسان اللہ طاہر	قصہ "سکی پئوں" دے دو مدلے بخابی شاعر
103	ڈاکٹر جاوید حسان چاندیو ڈاکٹر متاز بلوچ	سرائیکی منظوم قصہ یوسف زیخاوج قبل از اسلام دے اثرات
117	ڈاکٹر عبد الغفور میمن	شاهہ لطیف ؎ مولانا رومی جو فکر (قابلی جائز)

ڈاکٹر محمد علی دینا خیل

لیکچر ار پشتو، گورنمنٹ پوسٹ گرینجویٹ کالج، مدد سوات

په جرمني کښې موجود د پښتو د وړومبې قلمي نسخي خبر البيان پېژندګلو An Introduction of the first Pashto Manuscript *Khair-ul-Bayan* Present in Germany

Abstract: *Khair-ul-Bayan* is the ancient and first available Pashto manuscript. The colophon of this manuscript shows that it had been written/scribed on 20th Ramazaan 1061 Hijra (6th September 1651). This manuscript has been analyzed and observed in the light of the principles of Paleography.¹ After a long absence from the scene, for the first time the manuscript of *Khair-ul-Bayan* was discovered by Mawlana Abdul Qadir in Tubengin University Germany in 1959. Before its accession to Berlin Library, it was in possession of Sir E.D. Ross, Head of the School of Oriental and African Studies of London University. He had acquired it from a British army officer. On my inquiry regarding where and when this manuscript was received by Berlin's library, I was informed in written that "three manuscripts including *Khair-ul-Bayan* had been bought from Sir Denison Ross of London on payment of 150 pounds in 1926." In a paper, Georg Morgenstierne, has written that the manuscript of *Khair-ul-Bayan* by Bayazid Ansari, dated A.H. 1061, 'kindly place at my disposal by Sir. E. Denison Ross.'² There is only one manuscript of *Khair-ul-Bayan* in the Staatsbibliothek Berlin, Germany³. It is in its original form and there is no palimpsest.⁴ Its entry number is Ms. Orient. fol. 4093. Another manuscript of *Khair-ul-*

Bayan has also been discovered in Salaar Jang Museum (Haiderabad) India.⁵ This one was written a bit later in 1668. In many books, articles and in the prefaces of the published versions from Kabul and Peshawar, there are some discussions and questions about the number of pages of this manuscript, place and location of the manuscript, an article about Pashto alphabet including in this manuscript, the scribe and writer of this manuscript and the accession number of this manuscript. In this article I have analyzed all these discussions and debates and I have attempted to answer all these questions after a close observation of the manuscript during my visit to Germany.⁶

د پېښه و د تولو نه ورو میں معلوم. موجود او پوره کتاب خبرالبیان دے . د خبرالبیان د لیکوال نوم بايزيد انصاری دے چې په خپلو مریدانو کښې په پیر روبیان او په دشمنانو او مخالفینو کښې په پیر تاریک' مشهور وہ . د بايزيد انصاری د پلار نوم عبدالله وہ . بايزيد انصاری په ۱۵۲۴ عیسوی کال په جالندھر کښې پیدا شوئے وہ . د ده دمور نوم بی بی امنه وہ چې دا د حاجی ابوبکر لور وہ . د بايزيد انصاری کتاب خبرالبیان پا پېښور او کابا کښو چار شوئے دے . د پېښور او کابل چاپ کتابونو بنیاد چې په کومه قلمي نسخه دے دغه نسخه د جرمني په پایه ت مت برلن¹ کښې په یو کتابتون کښې پرته ده . په دې مقاله کښې به د جرمني په برلن نبار کښې د خبرالبیان د پرتې قلمي نسخې د پېژندګلو نه علاوه د یو خو نورو هاغه سوالونو او غلط فهمیو جوابونه هم ورکول کېږي کوم سوالونه او غلط فهمیانې چې د خبرالبیان د پېښور او د کابل نه د چاپ کېدو په وخت یا د چاپ کېدلو نه وروستو پیدا شوي دي . د پېښور چاپ خبرالبیان په کال ۱۹۶۷ کښې پنستو اکیدې می پېښور پوهنتون د حافظ محمد عبدالقدوس

قاسمی د ترتیب تدوین او حواشی او د مولانا عبدالقادر د پېژندګلو سره چاپ کړے دے . په پېښور چاپ کتاب کښې شپاپس مخوه د مولانا عبدالقادر پېژندګلو ده او ۹۲ مخونه د حافظ محمد عبدالقدوس قاسمی دیباچه ده . او د دې نه وروستو بیا د کتاب متن او حواشی دی چې په ۳۰۱ مخونو مشتمل دي . د افغانستان چاپ عکسی خبر البيان په ۱۳۵۳ هـ ش کښې چاپ دے . په دې باندې ۲۴ مخونه عبدالحی حبیبی مقدمه لیکلې ده . عبدالروف بېنوا پري د بايزيد روبنام یادون تر سر خط لاندې په نولسو مخونو مشتمله مقاله لیکلې ده . پوهاند عبدالشکور رشاد پري د خبر البيان د لیک دود د سر خط لاندې ۲۵ مخونو یوه مقاله لیکلې ده . دې پسې د خبر البيان متن دے او په اخر کښې یې لغتونا ورکړي دي په دې مقاله کښې به چې د کومو سوالونو جوابونه ورکولۍ شي په دغه سوالونو او اهمو خبرو کښې یو خواهم سوالونه او بحثونه دا دي .

- ۱ . د پېښور او د کابل په چاپو نسخو کښې د صفحو د نمبرو فرق ولې دے ؟
- ۲ . د خبر البيان نسخه په کومه کتب خانه کښې ده یعنی په ټیوبنگن یونیورستی، برلن میوزیم یا برلن کتب خانه کښې ؟
- ۳ . د خبر البيان اولني دیارلس مخونه چې پکښې د پښتو د حروف تهجي او درسم الخط بحد دے ، دا یوه جدارساله ده که د خبر البيان حصه ده ؟
- ۴ . د خبر البيان د جرمني د نسخي کاتب فقیر بهار توسي دے یا فقیر بهار توی ؟
- ۵ . په پېښور چاپ نسخه کښې د خبر البيان د قلمي نسخي نمبر ولې نشه ؟
- ۶ . د دې قلمي نسخي سائز څه دے ؟ او په چاپ نسخو کښې سائز ولې نه دے لیکلې شوئ ؟
- ۷ . د برلن لائبریری ته دا قلمي نسخه د کوم ځائے نه او کله مېلاو شوي ده ؟

- ٩۔ د دې قلمی نسخی د کاغذ رنگ او کوالي او نور حالت ٿنگه دی؟
- ١٠۔ د خبر البيان قلمی نسخه د برلن د ریاستی لائبریری ملکیت دے نو بیا
دا نسخه د تیوبنگن نه ٿنگه په لاس راغله؟ او دا چې د کومی لائبریری
ملکیت دے نو د دې نسخی پ اساس پ چاپ کتابونو کبندی د هغه لائبریری
ذکرولي نه دے شوئے؟
- ١١۔ مارگنسنترن چې په ۱۹۲۷ کبندی په یوه مقاله کبندی د خبر البيان ذکر
کړئ دے او د دې نه یې مثالونه ورکړي دی نو دا نسخه په هغه وخت کبندی د
چا سره وه؟ ٿکه چې عام خیال دا دے چې سره ینسن راس په ۱۹۲۶ کبندی دا
نسخه مارگنسنترن ته ورکړه او بیا مارگنسنترن په ۱۹۲۷ کبندی په یوه مقاله
کبندی د دې نسخی نه اه تفاصیل او کړه.

مخکبندی د دې نه چې په برہ ورکړئ شویو سوالونو بحث او کړو . دا ضروري
گنیم چې د خبر البيان د تحقیق په حواله پس منظری مطالعه وړاندې کړئ شي

پس منظری مطالعه

د خبر البيان ذکر له هر چا نه مخکبندی دبستان مذاہب کړئ دے . د دې نه
وروستو د دبستان مذاہب په بنیاد ائمه تبلیس یا غارتگران ایمان د
خبر البيان ذکر کړئ دے .^۱ په موجودہ زمانه کبندی سره ینسن راس و پومنی
لیکوال دے چې خبر البيان ورله په لاس ورغلے وہ او هغه دا نسخه په ۱۹۲۶
کبندی مارگنسنترن ته ورکړئ وه . په ۱۹۲۷ کبندی مارگنسنترن په خپله یوه
مقاله An Etymological Vocabulary of Pashto کبندی د خبر البيان په
باره کبندی لیکی چې دا کتاب ما ته سره ینسن راس را کړئ دے .
مارگنسنترن هم په دې نسخی مبني یوه مقاله اولیکله چې په New Indian
Antiquary No. V کبندی په ۱۹۳۹ کبندی چاپ شوی وه .^{۱۱} دا نسخه په کال

۱۹۵۹ کنپی مولانا عبدالقدار د مغربی جرمنی په تیوبینگن یونیورستی کنپی موندلپی و^{۱۲} او پنتو اکڈیمی په کال ۱۹۶۷ کنپی د حافظ محمد عبدالقدوس قاسمی په ترتیب او تدوین او حواشی سره چاپ کړی ده . د کابل نه چې کومه نسخه په ۱۳۵۲ (۱۹۷۴) کنپی چاپ شوې د هغه نسخې په مخ ب پوهاند میر حسین شاه لیکلی دی چې دا نسخه خواه الله وراندی عبدالروف بپنوا صېب د تیوبینگن یونیورستی نه راغوبنتی وه^{۱۳} د دی نه وراندی داکټر مجاور احمد زیارد یادون د سر خط لاندی لیکلی دی چې دا چاپ د هغې یواخینی لاسکنپی سره رازیبی چې د پېښور پوهنتون د پنتو اکادمی پخوانی مشر اروابناد مولانا عبدالقدار په ۱۹۵۹ کال د لویدز المان د تیوبینگن پوهنتون په کتب خانه کنپی موندلپی او په ۱۹۶۷ کال یې د هغه اکڈیمی له لارې په پوره خوند او شخوند چاپ کړی وه^{۱۴} او مخکنپی یې دا هم لیکلی دی چې تول پوهاند په دې متفق دی چې د تیوبینگن نسخه تر او سه په نړۍ کنپی لوړۍ نسخه ده چې یې د لپڑه لیک استنسائی نېټه د پیر روبسان تر مرینې (۹۸۰ لیبردی) ۸۱ کال وروستو نبودل شوې ده^{۱۵} او بیا وراندی لیکی چې زموږ په چاپ نسخه کنپی د عکاسی نه پاتې شوی اول او اخري دوه مخه د پېښور چاپ د نسخې نه راخستل شوی او خطاطي شوی دی^{۱۶} عبدالحی حبیبی د روبسان پیر عصر او د ده غورخنگ د سرخط لاندی په سریزه کنپی د دې نسخې په باره کنپی لیلمی دی چې د خبر البيان دا نسخه پینځویشت کاله وراندی په لندن کنپی د سر دینسن راس خخه وه^{۱۷} د دوبم جنګ عظیم نه بعد د تیوبینگن په کتب خانه کنپی پېدا شوہ^{۱۸} په ۳۴۲ ش (۹۶۳ عیسوی) کال د کابل د استقلال په جشن کنپی د جرمنی سفارت په ندارتون کنپی اپنې وه^{۱۹} د کابل چاپ ، پرالیبان (۹۶۳) کنپی چې حبیبی صاحب دا لیکلی دی چې دا نسخه پینځویشت کاله وراندی په لندن

کتبی د سر ہینسن راس خخه وہ نو دا خبرہ صحیح خکھ لئے بنکاریبڑی چې د
برلن لائبریری، دا نسخه د سر ہینسن راس نہ سره د دوہ نورو نسخو په ۱۹۲۶
کتبی اخستنی ده او د لائبریری د قلمی نسخو ہے کپٹل لگ کتبی د دی نسخی
اندرج هم په کال ۱۹۲۶ کتبی شوئے دے۔ دغه رنگ که مونږ او گورو نو د
۱۹۶۳ او ۱۹۲۶ تر مینځه د پینځویشت کالو نه زیات کالونه راخی۔ او دغه
رنگ دا خبرہ چې لیکلے شوی د چې سر ہینسن راس په ۱۹۲۶ کتبی دا نسخه
مارکنستین ته ورکړه او هغه په ۱۹۲۷ کتبی ہے یوه مقاله کتبی د دی نسخی نه
استفاده او کړه، نو دا خبرہ مونږ د اسی کولعے شو چې د ۱۹۲۶ نه وروستو دا
نسخه د چا ذاتی ملکیت کتبی نه ده پاتې شوی۔ ممکنہ د چې دا نسخه د
مارکنستین لاس له د کال ۱۹۲۷ نه اول راغلې وي خود هغه مقاله پری په کال
۱۹۲۷ کتبی چاپ شوی وي۔

د خرالبیان یوه بلہ نسخه په هندوستان کتبی د سالار جنگ میوزیم
په کتب خانه کتبی ده۔ دا نسخه په ۱۰۷۹ هجري کال لیکلے شوی ده۔ د
کاتب نوم یې مرزا محمد دے۔ د دی خط نسخ او نستعلیق دواړه دے۔ د
پابو شمېر یې ۴۴۸ دے په هر مخ ۱۷ کربنی دی۔ سایز یې ۲۷X۱۵ سے
۔ دا نسخه په توره سیاهی لیکلې شوی ده خو څاۓ په څاۓ پکښې سره
سیاهی هم کارول شوی ده لکه د فصلونو او ابوابو عناوین په سور رنگ
لیکلې شوی دی۔ دا نسخه د ژبو په ترتیب سره په څلورو ژبو کتبی ده یعنی په
عربی، فارسی، پښتو او پنجابی۔ د نسخی عربی، پښتو او پنجابی برخې
اعراب هم ری۔ د دی نسخی حینی برخې و پنو خورلی دی ۲۔
د خرالبیان په باره کتبی سراولف کیرو د اسی لیکی۔

Bazid [Bayazid] himself embodied his doctrines in considerable works of which the best known were the *Khair-ul-Bayan* and the *Khurpan*. These once enjoyed a

wide vogue but, being heretical, were later banned by orthodox decree. I have heard hints that copies are still hidden away, but since they are regarded in many quarters almost as obscene literature, they have been placed upon an Islamic Index and are extremely difficult to come by.²¹

پیر روبنیان دا کتاب یعنی خبرالبیاز په ۱۹۶۸ء کتبی لیکلے وہ۔ او دا، هغه ورومبئے لیکلے کتاب دے۔ عبدالحی حبیبی د دی کتاب د لیک کال ۱۹۶۰ء۔ گتلے دے خود ڈاکٹر یار محمد مغموم ختک د وپنا تر مخہ د حبیبی اتکل صحیح نہ بسکا، چې²² پیر روبنیان خان ته یو مكتب لرلو او کوم شاعران چې د دغه مكتب پیروکار دی هفوی ته روبنیانی شاعران وئېلے شي۔ روبنیانی شاعرانو کتبی دولت لوانۍ، مرزا خان انصاری او کریمداد د روبنیان یادونه داسی کوي۔

د دولت په دیوان کتبی د بايزید روبنیان د تصوف او سلوک په بارہ کتبی یوه لویه قصیدہ ده چې یو بہت بی دادے۔

بل صفت به د بايزید مسکین بیان کرم
خاص و عام ھینی و نغوری په غورونر²³

او اخري بېت بې دادے
د معنی شاهد به منځ درته خرگند که
که په دا کلام عمل او کړي پښتونز²⁴
هر طالب چې عمل کامقصد به مومني
چې مرید د ورمړ بايزید مسکین شـ²⁵

ڈاکٹر اختر خان لیکی چې خبرالبیان په هغه وخت کتبی لیکلے شوئے دے کوم وخت چې بايزید انصاری د کې ګرم نه ووتو او د مرزا حکیم سره بې لاملاقات نه وہ شوئے۔ دغه وخت کتبی بايزید د ورو سره قیام کولو۔

غالبہ ده چې هم د دی قیام په دوران کښې بې لیکلے وي . ډاکټر اختر خاز دا هم لیکی چې شاید اخوند دروپزه ته معلومه وه چې دا کتاب د، ورو سره د قیام په دوران کښې لیئے شوئے دے . څکه هغه دی سلسله کښې د ملا ارزاني نوم اخلي او ملا ارزاني د پیر روبسان سره د، ورو په علاقه کښې او سپیده .^۶ حافظ محمد عبدالقدوس په خبرالبیان کښې د ځنو داسي ته، د استعمال په بنیاد چې د هغه په خیال په، ورو کښې نه استعمالیږي، دا نتېجه اخذ کړي ده چې دا کتاب په هغه وختونو کښې لیکلے شوئے دے کله چې پیر روبسان د، ورو د علاقې نه د خلیلو د علاقې په نیت روان شوئه وه خو تر دغه وخته د خلیلو علاقې ته رسپدلى نه وه . هغه وايي چې د دی نه داسي علميږي چې بايزيد خپل کتاب په هغه وخت کښې لیکلے وه کله چې دے د، ورو د علاقې نه تلے وه او خلیلو ته لانه وه رسپدلى .^۷ دی باره کښې ډاکټر یار محمد معموم ختنک لیکی چې د ځنو خاصو ته، د استعمال په بنیاد مونږ خبرالبیان د یوې خاص علاقې پوري څکه نه شو تولې چې د دی مصنف پیر روبسان یو عالم سرے وه او د پښتو د مختلفو قبیلو د ژبو لهجو، نه بې واقفيت لرلو .^۸

خبرالبیان په خلورو ژبو کښې لیکلے شوئے کتاب دے . دی باره کښې مشهور روبسانی شاعر دولت لواني داسي وايي .

په خلور لفظ یې خبرالبیان ګوره

چې نازل شئه و روبسان ته له سبحار^۹

و بل ځائے کښې داسي وايي .

په خلور لفظ یې جو پ خبرالبیان کړه

موافق شئه په آيات په حدیثونه

مصنف په هندی وہ هم په فارسی وہ
هم په ژرمه د عرب هم د افغان ۳۰

د خبرالبیان د مختلفو ژبو په باره کښې زلمه هبوا د مل په خپل کتاب
د هند د کتب خانو پنستو خطی نسخه "کښې د خبرالبیان د یوې بلې نسخه
په پېژندګلو کښې لیکلی دی چې د کتاب مطالب په څلورو ژبو دی - عربی،
فارسی، پنستو، پنجابی - چې د ژبو په ترتیب سره پکښې راغلی دی ۳۱ او
بل ځائے کښې دالیکی چې د دی نسخه عربی، پنستو او پنجابی برخی اعراب
هم لري ۳۲ د دی نه پته لکي چې خبرالبیان په څلورو ژبو کښې لیکلے شوئے
وہ .

دا خبره زیاته مشهوره ده چې پیر روښان هغه وخت خبرالبیان
اولیکلو کله چې هغه د دورو سره قیام کولو ۳۳ بايزید انصاری که په هر
ځای کښې د قیام په دوران کښې دا کتاب لیکلے دے خو لهجه یې ورله
معیاري حکم منتخب کړي ده چې ټول خلق پرې ووهه شي او ۳۴ یوې خاص
علاقې پوري محدود نه کړئ شي - د بايزید انصاری په لیک کښې د پنستو
د لهجي په باره کښې داکټر یار محمد معموم داسي لیکي .

بايزید انصاری په خپلو لیکنو کښې تر خپله وسه د پنستو د
هغه لهجي د استعمالولو کوشش کړئ دے چې ورباندي د
پنستو اکثریت پوهه ی - هغه د پنستو په جنوبی علاقو
کښې ويونکې د پنستو د هغه مقامي لهجود استعمال نه خان
ساتلے دے چې ورباندي یوې مخصوصي علاقې پوري د ده
د محدود کېدو و ره پیدا کړئ شوهد - هغه د پنستو د یو
مخصوص غږ د نمایندګۍ د پاره چې په موجوده وختونو
کښې یې د ۳۵ په توري ترجماني کېږي - د پنستو الف با په

سلسله کښې یو نوئے تورئے " د ۷: ایجاد کړه . دا تورئے
په جنوبی علاقو کښې د اوسبدونکیو پښتنو په نسبت د
پېښور په وادی کښې د اوسبدونکیو زیاته ترجمانی کوي

۳۴

تر دې دمه د مختلفو منابعو په حوالو سره د خبر البيان پېژندګلو
اوشه او په خپرالې مان د شوی کار هم لنډه شان تذکره اوشه . اوس به د
خبرالبيان د قلمي نسخې خدوحال بیان کړو او بیا به هغه سوالونو ت . وابونه
ورکوو دکومو ذکر چې دې مقالې په شروع کښې شوئے .
د قلمي نسخې پېژند ګلو

په ستایس بیبیلیوتیک برلن جرمنی کښې د خبر البيان یوه قلمي
نسخه م جود ده . د قلمي نسخو په کیتالاگ کښې د دې نسخې لنډه
پېژند ګلو په جرمن ژبه کښې لیکلے شوې ده . دغه پېژند ګلو د جرمن ژبه په
انگرېزی کښې دا سې ترجمه شوې ده .

BaharTusi, Khair-ul-Bayan. It is a book about the Roshanites. Its compiler was a disciple of Pir Roshan. Further information about Afghans [Pashtuns] are available in a book of Darmestedter 'Les Chants Populaires des Afghans' and the Dictionary of Raverty. It has been written in 1061 A.H and it is said that it is the oldest book of Paschtu.³⁵

ترجمہ توسي، خيرالبيان. دا دروبنانيانو باره کښې یو کتاب ده .
د دې کاتب د پیر روبنانيانو یو شاگرد وہ . د افغانانو باره کښې نور معلومات د
ڈارمستیتر په کتاب Les Chants Populaires des Afghans او د راورتی په
دکشنری کښې موجود دي . دا کتاب په ۱۰۶۱ هجري کښې لیکلے شوئے
مے او داسې ویپلے شي چې دا د پښتو د ټولونه زور کتاب ده .

د پانو شمېره

د قلمی نسخو په دې کېتیلاگ کښې د پښتو (Spelling) هجې Paschtu لیکلے شوی ده . په کېتیلاگ کښې د قلمی نسخې د پانو شمېره ۱۶۷ ورکړے شوی ده او په نسخه کښې تولې پانې ۱۶۸ دی خو دا یوه پانه خالی ده و د متن پانې ۱۶۷ دی . د اولې پانې په وړومبی مخ د نسخې نمبر ده او متن پوري نشته . د متن شروع د اولې پانې د مخ بنه کېږي . د اتمې پانې ب مخ او د نهمي پانې الف مخ خالی دي . ډاکټر یار محمد معموم خټک په خپل کتاب روښانیان او پښتو ادب کښې د خبرالبيان د ټیوبنګن د نسخې د پانو شمېره ۱۴۴ لیکلې د .^۶ خو ممکنه ده د کتابت غلطی وي .

بساغلے عبدالحی حبیبی د پښتو ادبیاتو تاریخ کښې لیکي چې دا نسخه ۳۲۰ مخونه لري^۷ بساغلې قلندر مومند په خپل کتاب د خبرالبيان تنقیدي مطالعه کښې لیکي چې د عبدالحی حبیبی مرحوم دا غلط فهمي ده چې هغا وائي چې دا واحده خطې نسخه د ۳۲۰ مخونو ده . حالانکې کومه عکسي نسخه چې په ۱۳۵۳ هش کښې د حبیبی د مقدمې سره چاپ ده ۱۶۷ پانې لري چې تول مخونه یې ۳۲۴ کېږي او د دې غلط حساب له وجوهه د حبیبی مرحوم کتاب د پښتو ادبیاتو تاریخ کښې د خيرالبيان تولې حوالي غلطې شوي دي^۸ او دغه رنګ وړاندې لیکي چې حبیبی مرحوم د هغې نسخې فوټو ستېټې نه وہ کتلې چې د ټیوبنګن یونیورستی په لائبریری کښې وه . مولانا عبدالقادر مرحوم یې فوټو ستېټ حاصل کړے وہ او بیا وروستو هم د دغه نسخې عکسي ایدېشن په ۱۳۵۳ هش (۱۹۷۴) کښې له کابله چاپ شه .^۹ په کابل ناپ نسخه کښې د عکاسۍ نه پاتې شوي دوه مخه د پښتور چاپ نسخې نه راخستل شوي او خطاطي شوي دي .^{۱۰}

لکه خنګه چې وړاندې ذکر شوي دي چې د قلمی نسخو په کېتیلاگ کښې د دې قلمی نسخې د پانو شمېره ۱۶۷ ورکړے شوی ده او په نسخه

کتبی نولی پانی ۱۶۸ دی خو په دی کتبی په اخري پانه نوہ لیکل^۱ شته خو
متن پری نشته . خو نمبر پری لگولے شوئے دے نو دارنگ د متن پانی ۱۶۷
دی . دغه رنگ د اولی پانی الف مخ خالی دے . او د اتمی پانی ب مخ او د
نهمی پانی الف مخ خالی دی . نو دغه رنگ دری مخونه خالی شو نو پکار ده
چی د کابل عکسی نسخہ کتبی ۳۲۱ مخونه وي . د ک بل^۲ عکسی چاپ او
د پینسور^۳ چاپ نسخو کتبی هم د مخونو شمپرہ د اول نه غلطہ شوی ده . د
برلن په قلمی نسخہ کتبی د متن شروع د اولی پانی د ب مخ نه شوی د او د
کابل عکسی چاپ او د پینسور چاپ نسخو کتبی بی د متن ورومی مخ ۲
ب نمبر ورکرے دے . د برلن د قلمی نسخی موازن چی د کابل د عکسی
نسخی او د پینسور چاپ نسخی سره او کرے شوہ نو د پینسور چاپ او د کابل
عکسی چاپ نسخو د پانو شمپرہ ۹ الف مخ پوری غلطہ ده . د برلن په
قلمی نسخہ کتبی پ ۱ الف مخ د نسخی نمبر لیک دے . او ۱ ب نه متن
شروع دے . او پینسور او د کابل نسخو د متن ورومی مخ ۲ ب نمبر
ورکرے دے . بله خبرہ دا ده چی د برلن په قلمی نسخہ کتبی ۱ ب ۹ الف
دوہ مخونه خالی دی او د کابل او پینسور نسخو دا مخونه خالی نہ دی ورکری
خو نمبری بی ورلہ ورکری دی . دغه رنگ د کابل او پینسور چاپ نسخو د
پانو د شمپری ترتیب ۹ ب نہ د برلن د نسخی «رہ برابری» .
د متن موازنہ

چی کله ما د برلن د قلمی نسخی او د پینسور د چاپ نسخی موازنہ
او کرہ نو په متن کتبی هم لبی غلطیانی مخی ته راغلی . لکا د پینسور
چاپ مخ ۴ اخري کرنسہ کتبی د علیه هذا الكلام ته بی په حاشیہ کتبی ۴ الف
لیکلے دے . چی مراد تری د قلمی نسخو ۲ الف مخ دے او هم د ۲ الف
نمبر د کابل چاپ په عکسی نسخہ کتبی هم دے . د برلن په قلمی نسخہ او د

کابل په عکسی چاپ کتبی د عليه هذا الكلام نه و روستو صار بالله کل عمل
والكلام قال هادي رحمتي عليه هذه الكلام بسم الله الرحمن الرحيم بدايت
الكتاب ليکلے شوي دي . . و د پېښور په چاپ نسخه کتبی صار بالله کل
عمل والكلام قال هادي رحمتي عليه هذه الكلام نشته . د يادونې وړ د چې
ما د برلن د نسخي د متن موازنې د پېښور او کابل چاپ سره صرف د یو خو
مخونو اوکره . نوره موازنې ما نه ده کړي نو په دې حقله زه خه نه شم ليکلے .

د قلمي نسخي نمبر

د دې قلمي نسخي نمبر MS. Orient. Fol. 4093 دے . دا نسخه مضبوط
جلد لري . د متن نه په وړاندینې مخ دا لاندینې ليکل په تور خط ليکلے شوي
دي .

Acc. Ms. Or. 1926. 240

Ms.or.fol. 4093

د دې ليک نه لاندې د برلن د کتب خاني د سورنگ یو بيضوي مهر لګډلے
دے .

خط او سياهي

دا نسخه په نستعليق خط کتبی په توره سياهي ليکلے شوي ده . چې
مینځ مینځ کتبی پکښې بعضی لفظونه یا توري په سره سياهي هم ليکلے شوي
دي . د اولي پاني په ب مخ دوه ئايه او بايزيد په سور خط ليکلے شوئے
ده . د خلورمي پاني په الف مخ دا لاندینې حروف په سره سياهي ليکلے
شوي دې .

ب پ ت ب ث ج ج خ د د . د د ر ر ز ب س ش ص ض
د خلورمي پاني په ب مخ دا لاندینې حروف په سور خط ليکلے شوي دې .
ع غ ف ق ل م ن ن ه ل ا ي

د دی نه علاوه په ورومبیو خو مخونو کښې چې کوم لفظونه په سور خط
لیکلے شوی دی هغه دا دی ۔

سبحان - نبی - قال - بایزید - عیان - هادئه هادی ۱ - اللہ - گور - بیان -
معرفت - پیغمبران - خدا - اعلام
ترقیمه

د دی نسخې ترقیمه په لاندینو دربو کربنبو مشتمله ۵۵ ۔
تمت مام خبرالبیان بروز چهارشنبه بوقت عصر بتاریخ بیستم ماه مبارک
رمضان برای عصمت نیا بی بی خیر خاتون
کاتب فقیر بهارتوسی مورید پیر روشان رحم اللہ علیہ ھر کہ ختم کند کاتب را
به فاتحہ یاد آرد ۱۰۶۱

د یادونې ورده چې د پښتو اکیڈمی پېښور چاپ خبرالبیان په ترقیمه کښې د
عصمت نیا بی بی نوم عصمت پناھی بی بی لیکلے شوئے دے او د کاتب نوم
بهار توی لیکلے شوئے دنے^{۴۶} کوم چې په قلمی نسخه کښې بهار توسی دے
- حافظ محمد عبدالقدوس فاسمي د خبرالبیان په دیباچه کښې لیکي چې
توی هغه قبیله ده کومه چې په هغه وخت کښې د بایزید روشنان مریدان شو
کوم اخت چې هغه کابل ته د مرزا حکیم دربار ته تلو^{۴۷}

د متن شروع

د کتاب متن د اولې پانې د مخ ب نه شروع کیږي - د متن شروع په دا ھول
شوی ۵۵ ۔

یا بایزید اکتب علی بدایت الكتاب تعظیم الحروف بسم اللہ اتمام انی لا یضیع
اجر الذين ان یکتبون ثم تجربون ثم نقطته ثم یک ون لاحل صحيح البیان

یا بایزد نویس بر اغاز کتاب به بزرگی بدرسته حروفها بسم الله تمام من که
نمیکنم فرد انکسان که می نویسنده باز خراب من کنندیک حرف یا نقطه باز
می نویسنده برای درست
د متن پائی

د متن اخري پانه ۱۶۷ ده . د دې پانې په ب مخ دا متن درج دے .

ربک وان له تفعل فما بلغت رسالته بیان دی په قران رب تال للقران
والقرآن يلعنه هسى ويليدي صلي الله عليه وسلم او ڙوندون به یيوی لگناهان
ترو بيامومي عذاب د زنکدن د گوره قیامت د اور او عذاب رنگارنگ عیان
ذالک بان الله نزل الكتاب بالحق وان الذين اختلفوا في الكتاب لفي شفاق
عید بیان دی یعدب الله الانسان بسبب العصيان و یدخلهم في الانسان في
راحه بسبب الاحسان هادي ويليدي رحمت د خداي په دا کلام
د قلمي نسخي اخري پانه متن نه لري خويه پنسل پري د پانې نمبر 168 لېئے
شوئے دے . په دغه پانه په پنسل نور دا ليکل شوي دي .

167 Bl (ohne das vorsatzhlatt am Ende des Buches)

4.II. 1975

د ۱۶۸ پانې په ب مخ دوه ستيکري لڳولئ شوي دي . په اولني ستيکر په
توره سياهي دا ليکل شوي دي .

Old Pushtu M.S.

1061. A.H.

Khairul Bayan

په بل ستيکر دا ليکل شوي دي .

The Roshaniya@ sech by a disciple of Pir Roshan BaharTusi.

Unpublished.

د قلمي نسخي په شاد سور رنگ یو ستيکر لڳدلے دے چې په هغه
باندي دا ليک درج دے . Ms. Orient. Fol. 4093 . دا قلمي نسخه په هر

مخ رکاب لري . په قلمي نسخه د پانيو د شمبري نمبري د کتب خانې عملې لڳولي دي . د گس ارخ په جلد په اولني مخ یو وړوکړ ستيکر لڳدلي دے چې د انگربزی په غتیو حروفو باندي پري داليکل درج دي .

BUCHBINEREI
J. KOHNERT
CHARLOTTENBURG.

سائز

د دې قلمي نسخي د جلد سائز 25x16 سينتي ميتر دے . دنه د کاغذ 24.5x14 سينتي ميتر دے او په کاغذ د متن سائز 17x6 سينتي ميتر دے . بسي طرف ته حاشيه خلور سينتي ميتره ده . او د پاني لاندي او لپاسه حاشيه درې نيم سينتي ميتره ده . په یو مخ د کربنو شمبره یولس ده . په چاپ نسخو کبني د دې قلمي نسخي سائز کډي شې په دې وجهه نه وي ليکل شوئے چې د دغه چاپ كتابونو بنیاد د دې نسخي په ڦيل يا مائېکرو فلم باندي دے او د نقل او مائېکرو فلم نه د نسخي د سائز باره کبني پوره تفصيلات په نظر نه رائي .

د کاغذرنگ

د اولني پاني ب مخ او اتمه پاته داسي پرق کوي لکه د سرو زرو ابه چې ورله ورکړي شوي وي . د اتمې پاني ب مخ او د نهمې پاني الف مخ خالي دي . د کاغذرنگ زير دے او وپنوهم خ لې دے خوبيا محفوظ کړي شوئے دے . د دوپمي پاني نه د وومي پاني پوري د کاغذرنگ زير دے خو د نور كتاب نه لړي مختلف زير والي لري . د نهمې پاني د کاغذرنگ اسماني دے . د دې پاني الف مخ خالي دے او په ب مخ بي داليکل شوي دي .

بسم الله الرحمن الرحيم

پنامہ د خدای چه بخشائیده دے۔ مهریان معنی پنامہ د خدای پخدای دی عیان اغاز د کتاب او بايزيد د ڈپر ستور صفت و کبن خوبی می پیدا شی چیدما ڈپر ستور صفت وايي ادمیان گور د ما تسبیح وايي چیدما پمزک کنبیدی پاسمان نشت هیچ بیرون چیدما تسبیح وايي تباور کریا ابیان تسبیح لله ما في السموات و ما في الارض قران کبن دی عیان کل شي قال تسبیح الرحمن هادی

د لسمی پانی په الف مخ د هلال سپورمی په شان شکلونه دی او د دی پانی رنگ لبزیات زیر دے۔ او دغه رنگ شکلونه د ولوسمی پانی په ب مخ هم دی۔ د اتسنی پانی د کاغذ رنگ هم د نهمی پانی په شان اسمنی دے۔ د شپارسمی پانی ب مخ، د یویشتمی او دبرشمی پانی الف مخونه او د دری دبرشمی پانی ب مخ هم پر قیدونکے د سرو زرو په شان رنگ لری۔ د ووه دبرشمی پانی الف مخ اسمنی رنگ لری او په شالید کبی پی چوکور شکلونه هم موجود دی۔ د دویمی پانی ول مخ، د وومی پانی دویم مخ، د دولسمی پانی دویم مخ، د پینخلسمی پانی اول مخ، او د خلور خلوہنستمی پانی اول مخ باندی تور داغونه لگیدلی دی خو دا داغونه داسی دی چی لاندی تری متن بنکاریوی۔

د ورومبیو اتو پانو رنگ د نورو پانو د رنگ نه بیل دے او بلہ خبرہ دا ده چی په رسمي توگہ بسم الله هم په نہمه پانہ کبی په نظر رائی۔ په دی ورومبیو پانو کبی د پنستو د حروف تھجی او د دی د اوازونو بحث شوے دے۔ دلته د بسم الله نه دا پتھ لکی چی باقاعدہ خبرالبيان هم د دی چائے نه شروع شوے دے۔ خو د ورومبیو پانو او د نہمی پانی د کاغذ د رنگ د مختلف کبدو هم ڈپری وجی کبدهے شي۔ کبدهے شي دا ورومبی پانی یوہ جدا رسالہ وي او د بسم الله نه په دبخوا بل کتاب وي۔ د اولو اتو پانو رنگ د

رائتلونکو پایو نه د مختلف کېدلو دا وجه هم کېدے شي چې دا د خبرالبيان تفسیر وي لکه خنگه چې فلندر مومند لیکلی دی چې د چاپي او عکسي نسخو کبني خبرالبيان د رسم الخط د بحث نه پس شروع کيري او ابتدائي له بسم الله الرحيم نه کيري چې ورپسي د کتاب د نوم په حیثیت تفسیر لیکلے شوئے دے . حکم نو دا قیاس وزن لري چې د تفسیر د لفظ نه پس ته لیکلے کتاب خبرالبيان نه بلکې د خبرالبيان تفسیر دے . د دې قیاس تایید له دې حقیقته هم کيري چې په ذکر شوي صفحه د عربی د عبارت 'کل ام ذي ما لم يبدأ باسم الله فهو اجر قال النبي عليه السلام . كلمه بسم الله . . . . قال عليه رحمه الله عليه هذا الكلام ترجمه نه په فارسي کبني شوي نه او نه په پښتو کبني او دا خیز د په ثبوت دے چې دا تمہیدي کلمات د مفسر له خوا دي له خداينه نه دي . او چې دا سره ومنو نو بیا به دا خامخا منو چې د پښور چاپي او د کابل عکسي نسخه خبرالبيان نه بلکې د خبرالبيان تفسیر دے .⁴⁸

د خبرالبيان د قلمي نسخي ځای

په دې قلمي نسخه د تیوبنگن یونیورستی د کتب خانې نوم، نمبر یا مهر نشته خودا نسخه مولانا عبدالقادر د تیوبنگن یونیورستی په کتب خانه کبني موندلې وه . بناګلر عبدالحی حبیبی دې نسخي د ځای د خایگي باره کبني وائي چې دا واحده خطی نسخه اول د سره . من راس سره په لندن کبني وه او وس د غربي جرمني برلن په یوه وزیم کبني په ۴۹۳ نمبر پرته ده⁴⁹ دا نسخه ما په ستاتس بیبلیو تیک برلن کبني اولیده . دا د برلن تر ټولو لویه ریاستی کتب خانه ده . په دې کتب خانه کبني د مشرقي علومو په خانگه کبني دې نسخي نه علاوه نوري د پښتو نسخي هم موجود دي .⁵⁰ چې کله ما په ستاتس بیبلیو تیک برلن ج مني کبني دا نسخه اولیده نو ما ته

پته اولگبده چې دا هغه نسخه ده کومه چې مولانا عبدالقادر په تیوبنگن کښي ليدلي وه او حبیبی صاحب یې په مغربی جرمنی کښي په یو میوزیم کښي ذکر کړئ ۵۷ - د دې سپیناوی په خاطر ما د کتب خانې عملې ته د نسخي د اصلیت په باره کښي د نورو ملوماتو د پاره درخواست اوکړه او هغوي ما ته تحریري معلومات راکړل چې پکښي لیکلې شوي وو چې دا نسخه هم د ستاہیسیبلیوتیک ملکیت ده او دا نسخه هم د برلن دی لائبریریه په ۱۹۲۶ کښي د لندن د سر ډنسن راس نه د دوو نورو نسخو سره په یو نیم سل پوندہ اخستې وه - د قلمي نسخو ولنے کېټلاګ چې کله ما اوکتلو نو هم پته اولگبده چې دا نسخه په کېټلاګ کښي په کال ۱۹۲۶ کښي درج شوې وه - زما د یوې پوبتنې په جواب کښي چې دا نسخه چې د برلن د لائبریریه ملکیت ده نو دا تیوبنگن ته څنګه اورسیده ما ته ووئیلی شو چې د دوېم نړیوال جنګ په دوران کښي په بلن د زیاتې بمباري له کبله ډېر کتابونه او قلمي نسخي نورو علاقو ته لېږلې شوي وو چې پکښي د برلن د لائبریری د مشرقي څانګې قلمي نسخي هه تیوبنگن ته وړلې شوې وي - هم دغه وجهه ده چې مولانا عبدالقادر صبب دا نسخه په تیوبنگن کښي موندلې وه - دا خبره مولانا عبدالقادر د خېرالبیان په پېژندګلو کښي هم کړي ده - هغه په دې باره کښي داسي لیکي -

دا کتابونه د برلن د کتب خانو نه د جنګ په زمانه کښي د بمباري نه د بچ ساتلو په خاطر تیوبنگن شہر ته راتشتولي شوي وو - او د جرمن قوم د علم شوق د داسي کتابونو د بچ کولو سبب اوګز مد - ۵۱

اوس پاتې شوه د عبدالحی حبیبی صبب دا خبره چې دا نسخه په مغربی جرمنی کښي په میوزیم کښي وه نو دا معلومات ما ته په لاس رانغلل -

عبدالحی حبیبی د کابل چاپ خبر الیان کتبی لیکی چی د خبر
البیان دغه خطی نسخہ په سر کتبی خوارلس مخہ پوری رسالہ لری چی د رسم
الخط او پنستو لیک دود بیان دے۔ بنائی چی دغه رسالہ پیر روبسان د پنستو
لیک دود د پارہ لیکلی او بیا یې د خبر الیان په سر کتبی اچولی وي چی
لوستونکی بې په لیک دود خبر شی ۵۲

بناغلے عبدالحی حبیبی د پنستو ادبیاتو تاریخ کتبی په خیر الیان کتبی د
پنستو درسم الخط رسالہ په بارہ کتبی داسی لیکی۔

داسی نسکاری چی پیر روبسان د پنستو ژبی ھینی حروف چی
مخصوص اصوات لری او د عربی او فارسی حروفو له
اشکالو څخه هغه اصوات نه زده کېږي، په یوه مخصوصه
رسالہ کې ترتیب او توضیع کړل او د هفو د لیکلوا شکل یې
وټاکه، که څه هم پنستو ژبی پخوا رساله الخط او کتب او اثار
درلودل؛ خو په دغه وخت کتبی به هغه مهجور شوي وو؛ نو
حکمه؛ یو خو پانې رساله پرولیکله ۵۳

د دی نه وړاندې حبیبی صبب بیا داسی لیکی۔

د خیر الیان کومه خطی نسخہ چی پخواله سر دینسن راس
څخه په لندن کتبی وو او او س د غربی جرمنی په یوہ موزیم
کې پرته ۵۵. ۴ د رساله په سر کې لری چی ۱۴
مخه ده۔ د دی رسالې او د ارزاني او دولت قلمی دیوانو نه
چی مالیدلی دی، رساله الخط یې یو راز دے۔ له فارسی او
عربی سره مشترک حرفونه هسپی لیکی، لکه په نستعلیق
رساله الخط کې چې کښل کېدہ ۵۴

د پیر روبسان یو مرید دولت^{۱۵} هم دی طرف ته داسپی اشاره کړې ده .
افغانی لفظ مشکل ولوست کوپن نه شه
ورته وشهو کننده دیارلس حروفون^{۱۶}

د دې شعر په باره کښې قلندر مومند لیکي چې دا د دولت لواني په
هغه چاپ دیوان کښې نشته کوم چې پښتو تولنې په ۱۳۵۳ هش (۱۹۷۵)
کښې چاپ کړئ ده^{۱۷} . قلندر مومند وائي چې دا شعر د دولت شعر نه ده
او که فرض کړه موږدې یې ومنو چې ده نو بیا هم دا سوال پېدا کېږي چې
حالنامه د رسم الخط په باره کښې د پیر روبسان یا روبسانی تحریک ذکر ولې
نه کوي^{۱۸} .

ما چې کله د جرماني په برلن بنار کښې د خبر البيان قلمي نسخه
اولیدله او د دې مې په غور مشاهده او کړه نوزه په دې نتبجه اور سبدم چې په
دې کښې هیڅ شک نشته چې د خبر البيان اولني دیارلس مخونه خانله یوه
رساله ده . خکه چې د اتمې پانې ب مخ او د نهمې پانې الف مخ خالي دي .
مطلوب دا ده چې د اتمې پانې په الف مخ دا رساله ختمه شوي ده نو خکه ب
مخ خالي ده . او د نهمې پانې د ب مخ نه خبر البيان شروع کېږي نو خکه یې
الف مخ خالي ده . دوېمه خبره دا ده چې د اولې پانې ب مخ یعنی د کوم
خائے نه چې رساله د رساله خط شروع کېږي او د اتمې پانې الف مخ یعنی په
کوم خائے چې دا رساله ختمېږي . دا دواړه مخونه داسپی پړق کوي لکه د سرو
زرو ابه چې ورله ورکړئ شوي وي . د دې نه پته لکي چې د دې رسالې اول
مخ او اخر مخ په زرزري سره خائسته کړئ شوي وو . د دې اولنو اتو پانو د
کاغذ رنګ خو زېړ ده خود نور کتاب نه بالکل جدا بشکاري او د نور کتاب
په نسبت دا پانې وېنو زیاتې خوړلې دي . بنې صفا م لمومېږي چې دا اټا پانې

د خبرالبیان نه جدا وي خود خبرالبیان سره یو ٿائے جلد بند شوي دي . د نهمي پاني د کاغذ رنگ اسماني دے او د ورومبي اتو پانو د کاغذ نه بالکل مختلف دے . د کتاب د جلد نه داسي پت لگي لکه چي جلد بند يي ڏپره وروستو شوي ده نو ڪكه دي خبره ڪبني ه ٿي شک نشته چي اولني ديارلس مخونه ورسه بيا وروستو لکولي شوي دي او دا خبرالبیان نه بلکي خان له د رس الخط یوه جدا رساله ده کومي ته چي حبيبي صبب اشاره آهي ده . او د دولت یو شعر يي د نموني په تو گه ور اندي ڪرئے دے . هر خو که په دې خبره ڪانله بحثونه شوي دي چي خبر لبيان په څلورو ژبو ڪبني وہ او په دليل ڪبني یي د جرمي د نسخي اولني ديارلس مخونه بسايي چي په څلورو ژبو ڪبني ليکلے شوي دي خو لکه خنگه چي مخکبني ذکر شو چي د دي ديارلسو مخونو د کاغذ رنگ او کوالتي د باقي نسخي د کاغذ نه مختلف دے نو په دې وجه هم مونبي وئيلے شو چي دا د مارلس مخونه د خبرالبیان نه دي بلکي د رس الخط د رسالي دي .

د پښتو د دي حروفو د ليکلو باره ڪبني بايزيد انصاري داسي ليکي . " او بايزيد او ڪنهه هغه حرفونه چي په هره ڙيئه سازيروي د فائدې د پاره د ادميانو ته دانائي له هر خيز ما نه زده بپرون حرفونو د قران، او سجن^{۵۹} او بيا ور اندي داسي ليکي .

او بايزيد د حرفونو ڪنيل په تا دي . د حرفونو خرگندول او نمون او نبودل په ما دي ، و ڪنهه زما په فرمان په مانند د حرفونو د قران او ڪنڀو ده په ڪني حرفونو تکي يا غروندي يا نوري ٻنبي نساني بي له حرفونو (زره) و پېڙني ادميان ٿئي حرونه .^{٦٠}

د بايزيد د دي وينا نه خو داسي معلوميري لکه دے چي د پښتو د الفبي باني وي خو داسي نه ده ڪكه چي د پښتو موجوده الفبي د بايزيد روپسان

نه ڈبر مخکنی د سلطان محمود غزنوی په زمانه کبني لیکلے شوي دي . دې باره کبني د خبر اللغات (۱۹۰۳) چاپ مولف قاضي خير الله نوبناري د دغه كتاب په مقدمه کبني لیکلي دي چې " د پښتو ژبي د تاریخ اولني حالونه بېخي په تياره کبني پراته دي . خو دا خرگنده ده چې دي سيمې ته د اسلام د راتگ نه وړاندې پښتو ژبي ٿن ته د تهجي توري نه لرل . او پښتو یواحې د وپنا ژبه وه . د سلطان محمود غزنوی په زمانه کبني د (۱۰۵۶ء) احمد بن حسن ميوندي^۱ قاضي سيف الله وکماره چې د پښتو ژبي الفبا جوړه کړي . دغه قاضي د عربی، فارسی، پنجابی او سندھی ژبود الفباو په مرسته د پښتو ژبي د غربونو لپاره توري او تاکل او دغه رنګ په وړومبي حمل د پښتو الفبي مینځ ته راغله^۲ عبدالحليم اثر ليکي، په د پښتو ژبي د الفبا باني حسن ميمendi گئيلې شي .^۳ الله بخش یوسفی په خپل کتاب یوسفري افغار^۴ مي: ۱۴۸ په حاشيه کبني د پښتو الفبي د مبدا باره کبني لیکلي دي چې دا او سنڌي اصلاح شوئي رسم الخط د محمود غزنوی په زمانه کبني شيخ ابوالفتح راویستلے دے . د موجوده رسم الخط نه و اندې هم داسي خبرې موجود دي چې پښتو په بل قسم رسم الخط کبني هم لیکلې کېدہ خو په دې خبرو د نور تحقیق ضرورت دے .

نتپجه

د خيرالبيان د برلن جرمني د قلمي نسخي د مشاهدي او مطالعې نه دا پته اولگېدہ چې د پښبور چاپ نسخه او د کابل چاپ نسخه دواړو کبني د مخونو شمېر کبني غلطيانې شوي دي . قلندر مومند که د کابل چاپ نسخې د مخونو د شمېرې گه ودې ته اشاره کړي ده خو اصلي نسخي تا د نه رسیدلو په وجه هغه د پښبور چاپ نسخي د مخونو په شمېرہ کبني په موجودو

غلطیاب نہ دے پوہنچ لے د خیرالبیان قلمی نسخہ نن سبا په برلن میوزیم یا په تیو، گن یونیورستی کتبی نہ ده بلکہ د جرمنی په پایہ تخت برلن کتبی په ستیاس بیبیلیوتیک برلن نومی کتابتون کتبی ده۔ په برلن میوزیم کتبی د دی نسخی د موجودگی هیچ قسمہ معلومات ما ته په لاس رانغلل البتہ په دوہم نریوال جنگ کتبی دا نسخہ تیوبنگن لائبریری ته اورلی شوی وہ۔ په ی قلمی نسخہ کتبی اولنی دیارلس مخونه چانلہ یوه جدا رسالہ ده چې څېنکارانو ورته د رسم الخط رسالہ وئېلی ده۔ دا دیارلس مخونه اګر که د نوري نسخی سره په یو ځائے کتبی جلد بند شوی دی خود دی دیارلسو مخونو د کاغذ رنگ د نوري نسخی نه مختلف دے نو ځکه ورته موږ بغيرد خ شک نه جدا رسالہ وئېلے شو۔ د کاغذ د رنگ نه علاوه په جلد کتبی هم پته لګي چې دا دیارلس مخونه د نوري نسخی سره وروستو یو ځائے جلد بند شوی دی د دی نه علاوه د دی دیارلسو مخونو د جدا رسالی کېدلو یوبل ثبوت دا دے چې دا دیارلس مخونه د نوري نسخی په نسبت و پنو زیات اورلی دی۔ نو پته لګي چې دا د نوري نسخی نه دېر وخت جدا پاتې شوی دی او بیا په جلد کتبی یو ځائے بند شوی دی۔ د دی نسخی د کاتب نوم بهار توسي معلومیبی او بهار توی نہ دے۔ ځکه چې د قلمی نسخو په کېټلاګ کتبی یې هم بهار توسي BaharTusi) لیکلے دے۔ یوه قلمی نسخه چې د نومی کتب خانی نه راخستل کېږي او بیا د چاپ تر حده رسی نو پکار وي چې په دغه کتب خانه کتبی چې د قلمی نسخی کوم نمبر وي هغه اولیکلے شي خونه پوهہرم چې د پښتو اکڈیمی پېښور یونیورستی نه چې په کال ۱۹۶۷ کتبی په وړومېي څل، رالبیان چاپ شوئے دے نو د قلمی نسخی نسخی نمبر یې یو ځائے هم نہ دے لیکلے۔ په چاپ نسخو کتبی د دی قلمی نسخی د سائز په اړد او د کاغذ د رنگ په حقله ه، خه قسمہ معلومات نه وو کوم چې په دی مقاله کتبی

پری بحث شوئے دے ۔ په دې خپرنه کښې دا خبره هم په ڈاگه شوه چې دا نسخه په ۱۹۲۶ کښې د برلن سٹیاپس بیبیلوتپک لائبریری، ته راغلی ڈه ۔ دی لائبریری واله دا نسخه د دوونورو نسخو سره د لندن د سر ڈینسن راس نه په یو نیم سل پاونډی باندې اخستې وہ ۔ دلتہ دا خبره هم واضحه ده چې د ۱۹۲۶ نه وروستو دا نسخه د چا ملکیت نه ڈه پاتې شوې او که چا ترې په مقالو کښې استفاده کړي هم وي نو یا خو به یې د لائبریری نه اخستې وي او یا به د چا سره د دې نسخې باره کښې زاره نویس وو ۔ لکه مارکنسټرن چې په ۱۹۲۷ او په ۱۹۳۹ کښې په مقالو کښې د دې نسخې ذکر کړئ دے نو دا په دغه وخت کښې د هغه سره نه وہ بلکې په لائبریری کښې وہ ۔

حوالے

^۱The study of manuscripts in order to be able to read the texts they contain.

^۲Morgenstierne, Georg, An Etymological Vocabulary of Pashto, Oslo, I
Kommision Hos Jacob Dybwad, 1927, p. 110

^۳While carrying on my research project in Humboldt University Berlin, Germany, I visited the Staatsbibliothek on 12th February 2016 and saw this manuscript. I am very thankful to all of the staff of the library for their kindness and cooperation and especially I am grateful to the Incharge of the Oriental Section Reading Room, Mr. BerhanuBaysa and Siegfried Schmit, Oriental Department, Subject Specialist for South Asia.

^۴ It is a Greek word used for a manuscript where a second or third text has been written over the original content which has been partially erased

هېواد مل، زلم، د هند د کتب خانو پېښتو خطې نسخې، کابل، د افغانستان د علومو اکادمۍ، ۱۳۶۳ د

^۶ I am thankful to Higher Education Commission of Pakistan for granting me a six months IRSIP scholarship for studying in Germany from February 2016 to July 2016. During my this study period I also found an opportunity to study and observe this manuscript. I am also thankful to my German supervisor Prof. Dr.

Lutz Rzehak who advised me to search this library where I found this manuscript.

ملا محمد چې په ملا زنگي مشهور وہ او د اخوند دروپزه استاذ وہ هغه د پیر روبسان نوم په
پیر تاریک بدلت کړے وہ .

زه چې کله په کال ۲۰۱۶ کښي جرمني ته نلم نو زما دا اراده وه چې زه به تیوبنګن
یونیورستي ته ضرور ورڅم چې د خبرالبیان دا قلمي نسخه پخچله ووینم څکه چې دلته په
کتابونو کښي هم د لیکل شوي دی چې دا نسخه په تیوبنګن کښي هم او د پښتو ادب هر
طلب علم او استاذ هم دا خیال دے چې ګني دا نسخه په تیوبنګن کښي هم . خو چې کله ما
ته دا نسخه په برلن پشار کښي په لاس راغله نو ما دا مناسب او ګنيل چې د دی نسخې د خائے
څائې ګئي نه نور خلق هم خبر کرم او خه نور هم د اسي سوالونه را پیدا شول چې ما د مقاله
لیکل ضروري او اهل .

مومند، قلندر، د خبرالبیان تنقیدي مطالعه، پېښور، ۹۸۸، م:^{۷۵}

^{۱۰}Morgenstierne, Georg, An Etymological Vocabulary of Pashto, Oslo, 1
Kommision Hos Jacob Dybwad, 1927, p. 110

^۱ مومند، قلندر، د... رالبیان تنقیدي مطالعه، پېښور، ۹۸۸، م:^{۷۵}

^۲ مفمو، ډاکټر یار محمد، روپسانیان او پښتو ادب، پېښور، پښتو اکڈیمی پېښور

یونیورستي، ۱۱، م:^{۳۰۸}

^۳ روپسان، یايزيد، خبرالبیان سريزه پوهاند عبدالحی حبیبي، کابل، د ادبیاتو او بشري
علومو پوهنځي د پښتو ټولنې په سپارښت، ۱۳۵۳، ۱۹۷۴، م:^{۱۱}

^۴ هم دغه اثر، م:^۷ ج

^۵ هم دغه اثر، م:^۷ ج

^۶ هم دغه اثر، م:^۷ د

^۷ حبیبي، عبدالحی، سريز، رالبیان مصنف یايزيد روپسان، کابل، د ادبیاتو او بشري

علومو پوهنځي د پښتو ټولنې په سپارښت، ۱۳۵۳، ۱۹۷۴، م:^{۲۵}

^۸ هم دغه اثر، م:^۷ ج

^۹ هم دغه اثر، م:^۷ د

^{۱۰} هبواړمل، زلمۍ، د هند د کتب خانو پښتو خطې نسخي، کابل، د افغانستان د علومو

اکادمي، ۱۳۶۳ دش، مخ^۹

^{۲۱} Caro, Sir Olaf, The Pathans, Karachi, Oxford University Press, 2007/1958, p.
201.

^{۱۱} مفمو، ډاکټر یار محمد، روپسانیان او پښتو ادب، پېښور، پښتو اکڈیمی پېښور

یونیورستي، ۱۱، م:^{۲۹۵}

^۳ بہنو، عبدالرؤف، دبایز د روپنیان یادوں، رالیان مصنف بایزید روپنیان، کابل، د ادبیاتو او بشری علومو پوهنچ، د پښتو تولنې په سپاربښت، ۱۳۵۳، ۱۹۷۴، م: ۴۴

^۴ هم دغه اثر، م: ۴۴

^۵ هم دغه اثر، م: ۴۶

^۶ معمو، داکتر یار محمد، روپنیانیان او پښتو ادب، پېښور، پښتو اکڈیومی پېښور یونیورسٹی، ۱۱، م: ۲۹۷، ۱۹۹۶

^۷ هم دغه اثر، م: ۲۹۷

^۸ هم دغه اثر، م: ۲۹۸

^۹ هم دغه اثر، م: ۲۹۹

^{۱۰} هم دغه اثر، م: ۳۱۸

^{۱۱} هبادمل، زلمع، د هند د کتب خانو پښتو خطی نسخی، کابل، د افغانستان د علومو اکادمی، ۱۳۶۳ دش، م: ۱۰

^{۱۲} هم دغه اثر، م: ۹

^{۱۳} معمو، داکتر یار محمد، روپنیانیان او پښتو ادب، پېښور، پښتو اکڈیومی پېښور یونیورسٹی، ۱۱، م: ۲۹۷، ۱۹۹۶

^{۱۴} هم دغه اثر، م: ۲۰۵

^{۱۵} دا ترجمہ پروفیسر داکنیر لوئیس ژھاک کړي ده. د هغروي د لارښودنې یو جهان مننه کوم.

^{۱۶} معمو، داکتر یار محمد، روپنیانیان او پښتو ادب، پېښور، پښتو اکڈیومی پېښور یونیورسٹی، ۱۱، م: ۳۱۷

^{۱۷} حبیبی، عبدالحی، پوهاند، د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړے او دویم توک، پېښور، دانش خپرندویه تولنډ، ۰۰۵، م: ۶۹۳

^{۱۸} مومند، قلندر، د رالیان تنقیدی مطالعه، پېښور، ۹۸۸، م: ۸۱، ۲۰

^{۱۹} هم دغه اثر، م: ۸۲

^{۲۰} زیار، داکتر مجاور احمد، یادونه مشمول خیراللیان مصنف بایزید روپنیان، کابل، د ادبیاتو او بشری علومو پوهنچ، د پښتو تولنې په سپاربښت، ۱۳۵۳، ۱۹۷۴، م: ۱۶۷ Bill (ohne das vorzatzhlatt am Ende des Buches)

^{۲۱} او ۱۲۸ پانی په الف منځ داليکل شوي دي - توره سیاهی په قلم داليکل شوي دي - ۱۹۷۵ II. ۱. او ۱۲۸ پانی په بمخ دوہ سټیکری لکھدلي دي - په انی سټیکر باندې په

Old PushtuM.s.
1061. A.H.
Khairul Bayan

او په بل سپیکر دالیکل شوی دي ۔

The Roshaniya@ sech by a disciple of Pir Roshan
BaharTusi
Unpublished

^۳ د حبیب اللہ رفیع او زلمی هبود مل په اهتمام په کا ۳۵۳ کنبی د بایزید روبناد نریوال سیمینار په ویارد دولتی مطبعی چاپ نسخه ۔

^۴ د پیشو اکیلمی ۱۹۷۷ چاپ د حافظ محمد عبدالقدوس قاسمی د ترتیب تدوین او حواشی سره او د مولانا عبدالقدار د پیرنڈ گلو سره ۔

^۵ داتورے د دال د په شکل کنبی لیکلے شوئے دے خو لاندی تری یوہ نقطہ تک لکولے شوئے دے ۔

^۶ داتورے هم د دال په شان دے خو په دی کنبی دنه یو تک لکولے شوئے دے ۔

^۷ انصاری، بایزید، خبرالبیان، ترتیب او حواشی حافظ محمد عبدالقدوس قاسمی، پیرنڈ گلو مولانا عبدالقدار، پیپنور، پیشو اکیلمی، پیپنور یونیورسٹی، ۹۶۷، م: ۳۰۱
^۸ قاسمی، حافظ محمد عبدالقدوس دیباچ، خبرالبیان، تصنیف د بایزید انصاری، ترتیب او حواشی حافظ محمد عبدالقدوس قاسمی، پیرنڈ گلو مولانا عبدالقدار، پیپنور، پیشو اکیلمی، پیپنور یونیورسٹی، ۹۶۷، م: ۵۹

^۹ مومند، قلندر، د خیرالبیان تنقیدی مطالعہ، پیپنور، ۹۸۸، م: ۳

^{۱۰} حبیبی، عبدالحی، پوهاند، د پیشو ادبیاتو تاریخ لومرے او دویم یوک، پیپنور، دانش خپرندویہ تولنا، ۰۰۵، م: ۶۹۳

^{۱۱} دلته چی د خیرالبیان نہ علاوہ د پیشو نوری کومی قلمی نسخی دی هغه دا دی ۔ ۱. مجمع الاشعار دا په دوہ جلد ونو مشتمله نسخه ده ۔ په دی کنبی د سلونہ د زیاتو شاعرانو د کلام نمونی رج دی ۔ په دی نسخہ ما یوہ مقالہ لیکلی د چی د پیشو اکیلمی پیپنور

یونیورسٹی په رسالہ پیشو جلد نمبر ۴۵ شماره نمبر ۶۵۱ جنوری، جون ۲۰۱۶ مخ نمبر ۳۱ نہ ۶۲ کنبی چاپ شوی ده ۔ ۲. دوہ قلمی نسخی د اخوند دروزہ د مخزن دی ۔ ۳. یوہ نسخہ د اخون قاسم پاپین خبل د فوائد الشریعت ده ۔ ۴. قلمی نسخہ خلاصہ کیدانی ۔ ۵.

دیوان رحمان بابا، د دی نسخی کاتب صالح محمد پشاوري دے ۔ ۶. دیوان کاظم خان شیدا

^{۱۲} عبدالقدار، مولانا، پیرنڈ گلو، شمولہ خبرالبیان مصنفہ بایزید انصاری ترتیب تدوین او حواشی د حافظ محمد عبدالقدوس قاسمی او پیرنڈ گلو د مولانا عبدالقدار، پیپنور، پیشو اکیلمی، پیپنور یونیورسٹی، ۹۶۷، م: ۸

^{۱۳} حبیبی، عبدالحی، سریز، خیرالبیان مصنف بایزید روبناد، کابل، د ادبیاتو او بشری علومو پوهنځی ۔ د پیشو تولنې په سپارښتن، ۱۳۵۳، (۱۹۷۴)، م: ۲۹

^۳ حبیبی، عبدالحی، پوهاند، دینستو ادبیاتو تاریخ لومړے او دویم توک، پېښور، دانش خپرندویه تولنه، ۰۰۵، من: ۶۹۳:

^۴ هم دغه اثر، من: ۶۹۴:

^۵ په پېښتو تولنه کابل کښی چې د دولت د دیوان کومه خطی نسخه ده دا شعر په هغې کښی داسې لیکلې شوئے دے۔ عبدالحی، حبیبی د خیرالبیان سریزه، من: ۱۹۶۹:

^۶ هم دغه اثر، من: ۶۹۴:

^۷ مومند، قلندر، د خیرالبیان تنقیدی مطالعه، پېښور، ۹۸۸، من: ۱۱۵:

^۸ هم دغه اثر، من: ۱۱۷:

^۹ انصاری، بایزید، خیرالبیان مصنفه بایزید انصاری ترتیب تدوین او حواشی د حافظ محمد عبدالقادر س قاسمی او پېژندګلو د مولانا عبد القادر، پېښور، پېښتو اکیډی، پېښور یونیورسٹی، ۹۶۷، من: ۲:

^{۱۰} هم دغه اثر، من: ۲۰۱:

^{۱۱} پوهاند عبدالشکور رشاد د افغانستان په ۱۲۵۲ کال کښی د عکسی چاپ، رالبیان په پېژندګلو کښی د خیرالبیان د لیک دود د سرخط لاندې په یوه مقاله کښی په منځ ۶۱ په حاشیه کښی د احمد بن حسن مبوبندي باره کښی لیکی چې احمد د کندھار د مبوبن او سبدونکړي وہ او د سلطان محمود غزنوی وزیر هم وہ۔ دده پلارد ناصر الدین سبکتگین له خوا د بست حاکم وہ۔ احمد بن حسن مبوبندي د خیل لیاقت په لحاظ د بغداد د دربار نه د شمس الکفات لقب ګتلې وہ۔ ابوالفضل ییهقی د ده فهم او لیاقت ټبره ستائينه کړي ده او په خیل کتاب کښی بی د خواجه بزرگ په خطاب یاد کړئے دے۔ عروضی سمرقدی هم د ده د لوړی انسا او فضیلت په باب په چر مقاله کښی حکاټونه لیکلی دي۔ دے د عربی ده بر لور شاعر او لیکوال وہ د غزنویانو د دربار ملک الشعرا عنصري او فرغی سیستانی ده په مدحه کښی ټبری درنې قصیدی وئیلی دي۔ دے په ۴۲۴ هجري قمري کال په هرات کښی وفات شوئے دے او قبری په مبوبن د کښی دے۔

^{۱۲} رشاد، عبدالرشاد، د پالبیان لیک دود، مشموله، سریز خیرالبیان مصنف بایزید روښان، کابل، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی د پېښتو تولني په سپارښته، ۱۳۵۳، من: ۱۹۷۴، ۶۱، ۱۰:

^{۱۳} اثر، عبدالحليم، پېښتو ادب، پېښور، اداره اشاعت سرحد، ۱۳۷۰ هجري، من: ۳۹

Pakistani Zuban o Adab

Annual Research Journal of Pakistani Languages and literature

**Issue: 1
January – December, 2017**

**Editor
Dr. Abdullah Jan Abid**

**Assistant Editor
Dr. Abdul Wajid**

**Department of Pakistani Languages
Allama Iqbal Open University, Islamabad**